

Otistik Bozukluk ve Gelişim Geriliğinde Bağlanmaya Yönelik Sosyal Davranışların Karşılaştırılması

Dr. Devrim AKDEMİR¹, Dr. Berna PEHLİVANTÜRK², Dr. Fatih ÜNAL³, Psik. Şeniz ÖZUSTA⁴

Özet / Abstract

Amaç: Bu çalışmada otistik bozukluk tanısı konan çocuklarda bağlanma ile ilişkili sosyal davranışların olup olmadığı ve bu davranışların gelişim geriliği olan çocuklara göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu davranışlar ile yaş, bilişsel gelişim, otizmin şiddeti, dil gelişimi ve annenin kendi bağlanma stili gibi klinik değişkenler arasındaki ilişkinin de değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Araştırma grubu otistik bozukluk tanısı konan, yaş ortalaması 37.9 ± 6.8 ay olan 19 çocuktan; kontrol grubu ise otistik bozukluk tanısı konmayan, yaş, cinsiyet ve zeka düzeyi açısından araştırma grubu ile eşleştirilmiş, gelişim geriliği bulunan 18 çocuktan oluşmuştur. Çalışmaya katılan tüm çocuklara iki çocuk psikiyatristi tarafından Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeği (ÇODÖ) uygulanmıştır. Anneler İlişki Ölçekleri Anketi (İÖA) doldurmuşlardır. Çocukların bilişsel gelişimi Stanford-Binet zeka ölçeği ile değerlendirilmiştir. Araştırmaya katılan tüm çocuklarda bağlanma davranışları Yabancı Durum Testi'nin (YDT) uyarlanmış şekli ile belirlenmiştir.

Bulgular: Otistik bozukluğu olan çocukların gelişim geriliği olan çocuklara benzer şekilde bağlanma davranışları gösterdikleri, gelişim geriliği olan çocuklardan farklı olarak yabancıya göre annelerine daha yakın durdukları saptanmıştır. Otistik bozukluk grubunda bağlanma davranışları yaş, zeka puanı ve annenin kendi bağlanma stili ile ilişki göstermezken, otizmin şiddeti ve dil gelişimi ile anlamlı ilişki göstermektedir.

Sonuç: Otistik bozukluğu olan çocuklardaki bağlanma gereksiniminin ve bağlanma davranışlarının, hastalığın erken döneminde anne babaları tarafından doğru bir şekilde yorumlanması, bu çocukların güvenli bağlanma ilişkileri kurmalarını arttırarak sosyal gelişimlerine katkıda bulunabilir.

Anahtar Sözcükler: Otistik bozukluk, gelişim geriliği, bağlanma, sosyal davranış

SUMMARY: *Comparison of Attachment-Related Social Behaviors in Autistic Disorder and Developmental Disability*

Objective: This study examined social behaviors related to attachment in children with autistic disorder and the differences in these behaviors from those observed in developmentally disabled children. Additionally, we aimed to investigate the relationship between attachment behaviors and clinical variables, such as age, cognitive development, severity of autism, language development, and mothers' attachment styles.

Method: The study group consisted of 19 children with autistic disorder (mean age: 37.9 ± 6.8 months) and the control group consisted of 18 developmentally disabled children without autistic disorder that were matched with respect to age, gender, and cognitive development. The Childhood Autism Rating Scale (CARS) was administered to all the children by two child psychiatrists. Mothers completed the Relationships Scale Questionnaire (RSQ). Cognitive development of the children was assessed with the Stanford-Binet intelligence scale. Attachment behaviors of the children were evaluated with a modified Strange Situation Procedure (SSP).

Results: Attachment behaviors in the children with autistic disorder and in the children with developmental disabilities were similar. In contrast to the developmentally disabled group, the children with autistic disorder stayed closer toward their mothers compared with their responses to strangers. In the autistic disorder group, attachment behaviors were not associated with age, intelligence quotient, or mothers' attachment styles; however, a significant relationship between the severity of autism and the presence of speech was observed.

Conclusion: Parents' understanding of the attachment needs and the attachment behaviors of their autistic children in the early stages of the disorder may lead to more secure attachment relationships and improved social development.

Key Words: Autistic disorder, developmental disabilities, attachment, social behavior

Geliş Tarihi: 03.02.2008 – Kabul Tarihi: 18.09.2008

¹Uzm., ²Doç., ³Prof., ⁴Psik., Hacettepe Ü Tıp Fak., Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları AD., Ankara.
Dr. Devrim Akdemir, e-posta: devrimakdemir@yahoo.com

GİRİŞ

John Bowlby'nin kuramına göre (Bowlby 1969, 1979, 1986, 1988) bağlanma, çocuk ve çocuğa bakımveren kişi arasında gelişen, çocuğun bakımveren kişiyle ilişki kurması, onu araması ve ona yönelik yakınlık arayışı davranışlarında bulunmasıyla kendini gösteren, özellikle stres durumlarında belirginleşen, dayanıklılığı ve devamlılığı olan, yaşam boyu süren duygusal bir bağ olarak tanımlanmaktadır. Bowlby, bebeklerin doğumla birlikte, bakımveren kişi ile ilişki kurma gereksiniminde olduklarını belirtmiştir. Bebekler kendilerine bakımveren kişi ile etkileşimlerini sağlamaya ve bağlanma ilişkisi geliştirmeye yönelik olarak emme, ağlama, izleme, dokunma, gülümseme gibi bağlanma davranışları ile doğarlar ve bebek ile bakımveren arasında sürekli ve tutarlı bir ilişki olduğu sürece bu davranışlar giderek gelişir. Bebekler bağlanma davranışlarını yakın ilişki kurdukları birincil bağlanma nesnesine yönlendirirler. Bowlby'e göre, dünya ile daha iyi başa çıktığı düşünülen bir kişi ile yakınlığı koruma (yakınlarda kalma ve ayrılıklara direnme) bağlanmanın tanımlayıcı özelliğidir. Bağlanmanın temel işlevi ise tehlikelerden korunmadır. Bağlanma davranışı ile keşfetme, araştırma davranışı arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Çocuklar güvenli bağlanma ilişkisinin olduğu durumda, stres yaratan koşullarda da güvenlik duygusunu koruyabilir ve araştırıcı davranışlarda bulunabilirler. Birincil bağlanma nesnesi bebeklerin kendilerini güvende hissederek çevreyi araştırıcı davranışlarda bulunduktan sonra dönebilecekleri bir güvenli üs işlevi görmektedir. Bebekler çevreyi araştırıcı davranışları sırasında da birincil bağlanma nesnesi ile göz teması, sözel iletişim, fiziksel temas gibi davranışlar aracılığıyla yakınlığı koruma çabası gösterirler. Bağlanma davranışları, çocuğun, rahatlık arama çabalarına bakımverenin nasıl karşılık vereceği ile ilişkili beklentilerini yansıtmaktadır. Bu beklentilerin olumsuz duyguların düzenlenmesinde ve stresle baş etmede çocuğa rehberlik ettiği düşünülmektedir (Rutgers ve ark. 2007). Bağlanmanın niteliği bebek ile ona bakımveren kişi arasındaki ilişkinin kalitesi ile ilişkilidir ve bebeğin fiziksel, sosyal ve duygusal yoksunluğu ile bağlanma bozukluğu gelişimi artmaktadır (Boris ve ark. 1998, 2004, Smyke ve ark. 2002).

Ainsworth ve arkadaşları (1978) Bowlby tarafından tanımlanan bağlanma kuramını geliştirmişler ve bebeklerin sosyal tepkilerini kendilerine bakımveren kişiye yönlendirebilmelerini ve bakımverenden ayrılma ve yeniden birleşmeye tepkilerini değerlendiren Yabancı Durum Testi (YDT) ile bağlanma örüntülerini güvenli ve güvensiz olarak sınıflandırmışlardır. Birincil bağlanma nesneleri ile güvenli bağlanma geliştiren bebekler,

bakımveren kişi olmadığında da araştırıcı davranışlarda bulunabilen, bakımveren kişi ile yakınlığı koruma çabası içinde olan ve onu güvenli üs olarak kullanabilen bebeklerdir. Bakımverenden ayrılığa tepki gösterirler ancak onun geri dönüşüyle rahatlarlar ve araştırıcı davranışlara dönerler.

Erken bebeklik otizmini ilk tanımlayan kişi olan Leo Kanner bu çocukların yalnız olmaya eğilimli olduklarını, dışarıdan gelen her tür uyarıya kendilerini kapattıklarını ve anne babaları ile yabancıları ayırt etmediklerini, anne babalarının da soğuk ve uzak kişiler olduklarını söylemiştir (Kanner 1943). Kanner'in bu tanımı otizmi olan çocukların anne babalarına bağlanma yeteneğine sahip olmadıkları düşüncesini doğurmuştur. Sigman ve arkadaşları otistik bozukluğu olan çocukların kendilerine bakımveren kişiye bağlandıklarını gösteren ilk araştırmacılarıdır (Sigman ve Ungerer 1984, Sigman ve ark. 1986, Sigman ve Mundy 1989). Bilişsel açıdan eşleştirilmiş, otistik bozukluk tanısı konan ve normal gelişim gösteren çocukları hem serbest oyun sırasında hem de annelerinden ayrılma ve anneleri ile yeniden birleşme sırasında gözlemlenmişlerdir. Otistik bozukluğu olan çocukların annelerinden ayrılmaları sırasında gerginlik yaşamasalar da, yeniden birleşme sırasında annelerine yönelik yakınlık arayışı ve fiziksel temas gibi sosyal davranışlar gösterdiklerini, annelerini yabancıya tercih ettiklerini bildirmişlerdir. Daha sonra yapılan çalışmalarda bu bulguyu destekleyecek şekilde otistik bozukluğu olan çocuklarda sosyal ilişkilerde karşılıklılık bozulmuş olsa da, güvenli bağlanma oranının kontrol gruplarına göre düşük olmadığı bulunmuştur (Buitelaar 1995, Dissanayake ve Crossley 1996, 1997, Naber ve ark. 2007a, Rogers ve ark. 1991, 1993, Shapiro ve ark. 1987). Otistik bozukluğu olan çocukların bağlanma davranışlarından biri olarak değerlendirilen belirli bir nesne ya da kişiyi işaret etme ve başkasının dikkatini belirli birşeye yöneltme davranışı olarak tanımlanan "ortak dikkat" davranışını yapamadıkları bilinmektedir (Griffith ve ark. 1999, McArthur ve Adamson 1996, Naber ve ark. 2008b). Otizmde bağlanmayı değerlendiren bazı çalışmalarda ortak dikkat davranışlarının kontrol gruplarına göre daha az olduğu bildirilmiştir (Sigman ve ark. 1986, Sigman ve Mundy 1989, Dissanayake ve Crossley 1996, 1997). Bu çalışmada ortak dikkat davranışı da bağlanma davranışları arasında değerlendirilmiştir.

Bugüne kadar otistik bozukluk tanısı konan çocuklarda bağlanma ile ilgili yapılan çalışmalarda otizmin şiddeti, bilişsel gelişim, kronolojik yaş ve dil gelişiminin bağlanma davranışları ile ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır (Pehlivan Türk 2004). Ancak farklı çalışmalarda farklı

TABLO 1. Klinik Özellikler.

	Otizm grubu s=19		Gelişim geriliği grubu s=18		t
	Ortalama	SS	Ortalama	SS	
İlk belirtinin fark edildiği yaş (ay)	17.9	6.5	11.8	6.7	2.362*
Hekime başvuru yaşı (ay)	26.5	8.9	12.7	8.8	2.810*
ÇODÖ 1. araştırmacı puanı	39.4	4.8	23.4	2.9	11.334**
ÇODÖ 2. araştırmacı puanı	39.5	4.2	25.3	3.5	8.72**
İlk fark edilen belirti	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	X ²
Sosyal ilişki bozukluğu	7	36.8	0	0.0	15,651**
İletişim bozukluğu	8	42.1	10	55.5	
Kısıtlı davranış ve ilgi alanı	3	15.8	0	0.0	
Motor gelişim geriliği	1	5.3	8	44.5	9.805*
Dil gelişimi					
Var	10	52.6	17	94.4	
Yok	9	47.4	1	5.6	

AD: Anlamlı değil, *p≤0.05, **p<0.01

bulgular elde edilmiştir. Çoğu çalışmada otistik bozuklukta bağlanma ile otizmin şiddeti arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur (Shapiro ve ark. 1987, Rogers ve ark. 1991, 1993, Willemsen-Swinkels ve ark. 2000). Ancak otizmin şiddeti arttıkça güvenli bağlanmanın azaldığını gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Naber ve ark. 2007a, van Ijzendoorn ve ark. 2007). Rogers ve arkadaşları (1991, 1993) otizmde güvenli bağlanmanın bilişsel gelişim ile ilişkili olduğunu göstererek bu çocuklarda bağlanmanın normal gelişim gösteren çocuklara göre daha geç gelişeceğini bildirmişlerdir. Bazı çalışmalarda ise otizmde bağlanma ve bilişsel gelişim arasında ilişki bulunmamıştır (Rogers ve Dilalla 1990, Shapiro ve ark. 1987, Sigman ve Mundy 1989, Sigman ve Ungerer 1984). Normal gelişim gösteren çocuklarda annenin kendi bağlanma stili ile çocuğuyla olan ilişkisi ve çocuğun bağlanma stili arasında ilişki olduğu gösterilmiş, güvenli bağlanması olan annelerin çocuklarının da güvenli bağlanma geliştirdiği bulunmuştur (Eiden ve ark. 1995, Pederson ve ark. 1998). Otistik bozukluğu olan çocuk ile bakımveren arasındaki bağlanma ilişkisinde

de benzer şekilde bakımverenin kendi bağlanma stilinin önemli olabileceği vurgulanmaktadır (van Ijzendoorn ve ark. 2007). Ancak bugüne kadar otizmde bağlanmayı araştıran çalışmalarda annelerin kendi bağlanma stili değerlendirilmemiştir. Otistik bozukluk tanısı konan çocuklarda bağlanma ile dil gelişimi arasında ilişki bulun (Rogers ve Dilalla 1990, Rogers ve ark. 1991, 1993, Dissanayake ve Crossley 1997) ve bulunmayan (Sigman ve Mundy 1989) çalışmalar da vardır. Bağlanma ile çocuk yetiştirme tutumları, çocuklardan beklentiler gibi kültüre özgü farklılıklar arasında ilişki olabileceği için otizmde bağlanma çalışmalarının farklı kültürlerde yapılması çalışmalarda elde edilen verilerin yorumlanmasına katkıda bulunabilir.

Bu çalışmada otistik bozukluk tanısı konan çocuklarda bağlanma sürecine ilişkin sosyal davranışların değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda otistik bozukluk tanısı konan çocuklarda bağlanma sürecinin tetiklendiği durumlarda “yabancıardan çok bakımveren kişiyi tercih etme, bakımveren kişiden ayrılma ve yeniden birleşmeye tepki” olarak değerlendirilen bağlanma

TABLO 2. Bağlanma Davranışları.

	Otizm grubu s=19		Gelişim geriliği grubu s=18		X ²
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Anne çocuk birlikteyken					
Kayıtsız kalma	4	21.1	0	0.0	9.354*
Uzaktan ilişki kurma	7	36.8	4	22.2	
Yakın durma	3	15.8	1	5.6	
Karşılıklı ilişki kurma	5	26.3	13	72.2	
Anne çocuk yabancı birlikteyken					
Kayıtsız kalma	5	26.3	1	5.6	12.328**
Uzaktan ilişki kurma	12	63.1	7	38.8	
Yakın durma	1	5.3	0	0.0	
Karşılıklı ilişki kurma	1	5.3	10	55.6	
Anneden ayrılma durumunda					
Kayıtsız kalma	10	52.6	8	44.4	3.68 ^{AD}
Anne ile uzaktan ilişki kurma	1	5.3	5	27.8	
Annenin peşinden gitme	1	5.3	1	5.6	
Anneyi çağırma, annenin gitmesine izin vermeme	7	36.8	4	22.2	
Anne ile yeniden biraraya gelme durumunda	n=18		n=17		
Kayıtsız kalma	4	22.2	3	17.6	1.174 ^{AD}
Uzaktan ilişki kurma	9	50.0	8	47.1	
Anneye yaklaşma	0	0.0	1	5.9	
Karşılıklı ilişki kurma	5	27.8	5	29.4	

AD: Anlamlı değil, *p≤0.05, **p<0.01

davranışlarının olup olmadığı ve bu davranışların otistik bozukluğu olmayan ve gelişim geriliği bulunan çocuklara göre farklılık gösterip göstermediği incelenmeye çalışılmıştır. Her iki grupta annelerin bağlanma davranışlarını ne derece doğru değerlendirdiklerine de bakılmıştır. Buna ek olarak otistik bozukluğu olan çocuklarda bağlanma davranışları ile yaş, bilişsel gelişim, otizmin şiddeti, dil gelişimi ve annenin kendi bağlanma stili gibi klinik değişkenler arasındaki ilişkinin de değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Örneklem

Araştırma grubu Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı'na ilk kez başvuran, DSM-IV (Amerikan Psikiyatri Birliği, 1994) tanı ölçütlerine göre otistik bozukluk tanısı konan 19 çocuktan; kontrol grubu ise otistik bozukluk tanısı konmayan, ancak yaş, cinsiyet ve zeka düzeyi açısından araştırma grubu ile eşleştirilmiş, gelişim geriliği bulunan 18 çocuktan oluşmuştur.

TABLO 3. Otizm Grubunda Bağlanmaya Yönelik Değişkenler.

Değişkenler	Anneden ayrılma sırasında				X ²
	Kayıtsız kalma	Uzaktan ilişki	Peşinden gitme	Çağırma/gitmesine izin vermeme	
Dil gelişimi s (%)					
Var	2 (10.5)	0 (0.0)	1 (5.3)	6 (31.5)	9.144*
Yok	8 (42.1)	1 (5.3)	0 (0.0)	1 (5.3)	
ÇODÖ 1. araştırmacı Ortanca-Q	42.2-4.4	48.0	31.5	36.5-4.5	11.808**
ÇODÖ 2. araştırmacı Ortanca-Q	40.7-4.4	48.0	33.5	36.5-4.5	10.235*

*p≤0.05 **p<0.01, ÇODÖ=Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeği, Q=Çeyrek kayma (Inter-quartile range, IQR), ÇODÖ için Kruskal-Wallis testi.

Araştırma grubunu oluşturan otistik bozukluk tanısı konan çocukların hepsi yeni tanı almış olan, otizm tedavisine yönelik özel eğitim almayan ve ek olarak tıbbi tanısı bulunmayan çocuklardır. Organik etyoloji açısından pediatri bölümünde fizik ve nörolojik muayeneleri yapılmış, epilepsi, fenilketonüri, fragil x, tuberoskleroz gibi hastalıklar için tetkikleri yapılarak bilinen organik bir patolojinin olmadığı gösterilmiştir. Bu grup, yaşları 27-49 ay arasında olan çocuklardan oluşmaktadır.

Kontrol grubunu oluşturan hastalar ise konuşma ve motor gelişim geriliği yakınması ile pediatri bölümünde değerlendirilen ya da özel eğitim merkezlerinde izlenen ve otistik bozukluğa özgü belirtisi olmayan hastalardır. Kontrol grubunu oluşturan çocukların yaşı 28-51 ay arasındadır.

Veri toplama araçları

Görüşme formu

Görüşme formu yazarlar tarafından düzenlenmiş olan yarı yapılandırılmış bir formdur. Sosyodemografik bilgileri, ailenin yakınmalarını, ailenin çocuğunda ilk farketdiği belirtileri ve zamanını, çocuk psikiyatrisine gelmeden önce bu yakınmalar nedeni ile hekimlere başvuru olup olmadığını, başvuru olduysa hekim önerilerini, ailede benzer belirti olup olmadığını, hastaneye başvuru zamanını, hastaların gelişim öyküsünü, tıbbi özgeçmişlerini, ailede ruhsal ya da kronik fiziksel hastalık öyküsünü içermektedir. Hastaların tıbbi özgeçmişleri ile ilgili veriler hastane dosyasındaki bilgiler ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeği (ÇODÖ, Childhood Autism Rating Scale, CARS)

Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeği (Schopler ve ark. 1980) otizm tanısında ve otistik bozukluğu olan çocuğun diğer gelişimsel bozukluğu olan çocuklardan ayırdedilmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Ölçek aile ile görüşme ve çocuğun gözlemlenmesi sonucunda elde edilen bilgiler temel alınarak doldurulmaktadır. Değerlendiricinin gözlem yapmadan önce 15 maddenin tanımını ve puanlamasını çok iyi bilmesi gerekmektedir. Ölçek ayrı birer alt ölçek görünümünde olan 15 maddeden oluşmakta, ölçeğin doldurulmasıyla çocukta otizmin derecesi belirlenebilmektedir.

Ölçekte yer alan maddeler kişilerle ilişki, taklit, duygusal tepkiler, bedenin kullanımı, nesne kullanımı, değişikliğe uyum, görsel tepki, dinleme tepkisi, tat, koku ve dokunmanın kullanılması, korku/sinirlilik, sözel iletişim, sözel olmayan iletişim, etkinlik düzeyi, bilişsel tepkilerin düzeyi ve genel izlenimler başlıkları altında toplanmakta ve her madde 1 ile 4 arasında yarım derecelik puanlama ile derecelendirilmektedir. 30 ve üzerinde puan alan çocukların otistik bozukluğu olduğu düşünülmektedir. 30-36.5 puan arası hafif-orta şiddette otizmi, 37-60 puan arası ise ağır şiddette otizmi göstermektedir. ÇODÖ'nün otistik bozukluğu olan çocukların zeka geriliği, gelişimsel geriliği ya da başka türlü adlandırılmayan yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocuklardan ayırt edilmesinde özgüllük ve duyarlılığının yüksek olduğu gösterilmiştir (Perry ve ark. 2005, Tachimori ve ark. 2003). Ölçeğin ülkemizde geçerlik ve güvenirlik çalışması Sucuoğlu ve arkadaşları (1996) tarafından yapılmış

ve 14. madde hariç madde toplam korelasyonunun .60 ile .91 arasında değiştiği, madde analizi ile 14. madde hariç tüm maddelerin hafif/ağır derecede otizmi olan çocukları ayırt ettiği, ölçeğin iç tutarlılık katsayısının .86 olduğu bulunmuştur.

Stanford-Binet Zeka Ölçeği

Bu çalışmada Stanford-Binet olarak adlandırılan testin üçüncü gözden geçirilmiş formu kullanılmıştır (Terman ve Merrill 1960). İki-sekiz yaş arasındaki çocuklara uygulanabilen testte, sözel ve sözel olmayan ve standart malzemelerin kullanıldığı maddeler yaş düzeylerine göre gruplanmıştır. İki-beş yaş arası olan yaş düzeyi gruplarından 6 ay alınırken, testin geri kalan bölümünde geçilen her gruptan birer yaş alınmaktadır.

Stanford-Binet testinin ülkemizde uyarlama çalışması bulunmamaktadır. İlgili kaynaklarda, Stanford-Binet Testi'nin alışlagelmiş bir bilişsel değerlendirme aracından çok, çocuklarla standart bir klinik görüşme formu olduğu söylenmektedir (Anastasi 1982). Bu nedenle Türkiye'de okul öncesi çocukların bilişsel değerlendirilmesine gereksinim duyulduğunda, uyarlama çalışmasının bulunmamasından doğan sınırlılıklar bilinerek deneyimli uygulayıcılar tarafından uygulanmaktadır. Elde edilen IQ puanları çocuğun bulunduğu yaş düzeyine özgü uyum davranışlarıyla birlikte yorumlanmaktadır.

İlişki Ölçekleri Anketi (İÖA)

Griffin ve Bartholomew (1994) tarafından erişkinlerde bağlanma stillerini değerlendirmek üzere geliştirilen 30 maddelik bir soru formudur. Türk örneklemini için uyarlama çalışması Sümer ve Güngör tarafından yapılmıştır ve yapı geçerliği yüksek, alt ölçeklerinin iç tutarlılık katsayıları .27 ile .61 arasında, test tekrar test yöntemi ile tüm boyutlarda güvenilirlik katsayıları .54 ile .78 arasında değişen değerlerde bulunmuştur (Sümer ve Güngör 1999). Farklı maddeler toplanarak bağlanma biçimini (güvenli, korkulu, saplantılı ve kayıtsız) ölçmeyi amaçlamaktadır. Katılımcılar her bir maddeyi, bu madde'nin kendilerini ve yakın ilişkilerdeki tutumlarını ne derece tanımladığını düşünerek 7 dereceli (1 = beni hiç tanımlamıyor, 7 = tamamiyle beni tanımlıyor) bir Likert tipi ölçek üzerinde derecelendirmişlerdir. Her dört bağlanma biçimi, kendilerini ölçmeyi hedefleyen maddelerin toplanması ve bu toplamaların her bir alt ölçekteki (bağlanma biçimi) madde sayısına bölünmesiyle elde edilmektedir. Her bir katılımcının en yüksek puan aldığı bağlanma biçimine sahip olduğu kabul edilmektedir. Katılımcıların her bir bağlanma biçimine ilişkin puanla-

rı sürekli veri şeklinde de kullanılabilmektedir. Güvenli bağlanma biçimi kendiliğın değerli olması duygusunun, diğerlerinin ulaşılabilir ve cevap veren olduğuna dair düşüncelerle birleşimini belirtir. Korkulu bağlanma biçimi kendini değersiz hissetme duygusunun diğerlerinin güvenilmez ve reddedici olduğuna dair beklentilerle birleşiminden oluşmaktadır. Saplantılı bağlanma biçimi kendini değersiz hissetme duygusunun diğerlerinin olumlu değerlendirilmesi ile birleşimini belirtir. Kayıtsız bağlanma biçimi de benliğin değerli olduğu duygusunun diğerlerinin güvenilmez ve reddedici olduğuna dair beklentilerle birleşimini yansıtır.

Bağlanma davranışlarının değerlendirilmesi

Araştırmaya katılan tüm çocuklarda bağlanma davranışları Ainsworth ve arkadaşları (1978) tarafından geliştirilen Yabancı Durum Testi'nin (YDT) uyarlanmış şekli ile değerlendirilmiştir. YDT, normal gelişim gösteren çocuğun annesine olan bağlanma davranışlarını gözlemlemek için geliştirilmiştir ve anne-çocuk-yabancı'nın katıldığı 7 ayrı aşamadan oluşmaktadır. Bu sırada çocuğun hem annesi tarafından yatıştırılma ve rahatlık arama hem de çevreyi keşfetme davranışları arasındaki denge değerlendirilmektedir. Bu çalışmada YDT uyarlanarak kullanılmış, otistik bozukluk tanısı konan çocuklarda karşılıklı ilişkiyi başlatma davranışının değerlendirilmesi önemli olduğundan, hem anneler hem de çocuklara yabancı olan kişi kendiliğından ilişki başlatmamaları ancak çocuğun katılım ya da işbirliği istemesi durumunda karşılık vermeleri konusunda uyarılmışlardır. Ayrıca YDT'de iki kez tekrarlanan anneden ayrılma ve yeniden biraraya gelme durumu otistik bozukluğu olan çocukların yatıştırılmalarındaki zorluk nedeniyle bir kez yapılmıştır.

Tüm çocuklar tek tarafında ayna olan, duvarlarında poster bulunmayan, her değerlendirmede benzer oyuncaklar ve sandalyelerin olduğu, 4x3 metre ölçülerinde olan oyun odasında gözlemlenmiştir. Önce anne ve çocuk oyun odasına alınmış, anne-çocuk 10 dakika serbest oyun oynamış, anne bu sırada kendiliğinden herhangi bir ilişki başlatmamış ancak çocuk başlatırsa yanıt vermiştir. Sonra odaya yabancı girmiş, 5 dakika anne-çocuk-yabancı birlikte kalmışlar, benzer şekilde yabancı da çocukla kendiliğinden herhangi bir ilişki başlatmamış ancak çocuk başlatırsa yanıt vermiştir. Yabancı ile birlikte olduğın ardından anne çocuğa "ben gidiyorum, birazdan geleceğim" diyerek dışarı çıkmıştır. Çocuk ve yabancı 2-3 dakika birlikte kaldıktan sonra anne içeri girmiş, kapıda durup çocuğa "merhaba" dedikten sonra yerine oturmuştur. Başka sözel ya da fiziksel ilişki başlatmamıştır. Anne, çocuk ve yabancı 2-3 dakika daha içeride kaldıktan sonra

gözlem sonlandırılmıştır. Yapılan bu gözlem hem video kaydına alınmış hem de ayna arkasındaki iki araştırmacı olası tüm bağlanma davranışlarının bulunduğu yapılandırılmış form üzerinde çocuğun davranışlarını “var” ya da “yok” şeklinde işaretlemişlerdir. Bir bağlanma davranışını her iki araştırmacının “var” olarak işaretlemesi durumunda bu davranışın bulunduğu kabul edilmiş, araştırmacılar arasında farklılık olduğu durumlarda video kayıtları izlenerek fikir birliğine varılmıştır. Annelere oyun odasına alınmadan önce çocuğu ile birlikte oyun odasına girdiklerinde daha önceden hazırlanan oyuncaklarla 10 dakika evlerinde oynadıklarına benzer şekilde oyun oynayacakları, daha sonra 5 dakika içeri giren yabancı ile birlikte kalacakları, sonrasında annenin ayrılırken ve tekrar oyun odasına döndüğünde yapması gerekenler ve kendiliklerinden herhangi bir ilişki başlatmamaları gerektiği anlatılmıştır. Bu bilgi verildikten sonra Ek 1’de belirtilen bağlanma davranışları anlatılarak annelerin çocuklarının oyun odasında göstereceklerini düşündükleri bağlanma davranışları kaydedilmiştir. Annelerin tahmini çocuğun bağlanma davranışı ile uyumlu ise annelerin bağlanma davranışını doğru değerlendirdiği düşünülmüştür.

Çocukların anneye ve yabancıya yönelik bağlanma davranışları araştırmacılar tarafından hazırlanan bir form üzerinde işaretlenerek değerlendirilmiştir (Ek 1). Bu formda bağlanma davranışı çocuğun en üst düzeyde yapabildiği davranış göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Ayrıca anne ile çocuğun/anne, çocuk ve yabancıların birlikte olduğu durumlarda çocuğun en üst düzeyde yapabildiği davranış göz önünde bulundurulmadan her iki grupta bu davranışların ayrı ayrı bulunup bulunmadığına da bakılmıştır.

İşlem

Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı’na otistik bozukluğa özgü belirtilerle başvuran ve değerlendiren hekim tarafından otistik bozukluk düşünüldükçe araştırmacılar yönlendirilen araştırma grubu hastalarının tanıları iki deneyimli çocuk psikiyatristi tarafından DSM-IV (Amerikan Psikiyatri Birliği, 1994) tanı ölçütlerine göre konmuştur. Aynı kurumun ilgili bölümlerine ve özel eğitim merkezlerine duyuru yapılarak ulaşılan, otistik bozukluk tanısı olmayan ve gelişim geriliği olan hastalar da bölümümüzde değerlendirilmiştir. Bu hastalar arasından aynı tanı ölçütlerine göre otistik bozukluğu olmayan yaş, cinsiyet ve bilişsel gelişim düzeyi açısından araştırma grubu ile eşleştirilen çocuklar kontrol grubunu oluşturmuşlardır. Her iki gruptaki çocukların anneleri ile klinik görüşme yapılarak görüşme formu doldurulmuş ve

çalışmaya katılan tüm çocuklara iki çocuk psikiyatristi tarafından çocukluk otizmi derecelendirme ölçeği uygulanmıştır. Anneler İÖA doldurmuşlardır. Çocukların bilişsel gelişimini değerlendirmek üzere deneyimli bir klinik psikolog tarafından Stanford-Binet zeka ölçeği uygulanmıştır. Ardından araştırmaya katılan çocuk ve annesi çocuğun bağlanma davranışları değerlendirilmek üzere oyun odasına alınmıştır. Tüm bu işlemler her hasta için yaklaşık iki-iki buçuk saat sürmüştür. Tüm katılımcılar araştırmacının içeriği ve süreci ile ilgili bilgilendirilmiş, video kaydının yapılmasına izin vermeyen bir anne dışında tüm katılımcılardan onam alınmıştır.

İstatistiksel analiz

Verilerin istatistiksel analizi bilgisayarda paket program (Statistical Package for Social Sciences, SPSS 11.0) kullanılarak yapılmıştır. İşlemlerde, sayımla belirtilen verilerin değerlendirilmesinde ki-kare (χ^2) testi veya Fisher’in kesin ki-kare testi yapılmıştır. Ölçümle belirtilen verilerin değerlendirmesinde iki grup olduğunda parametrik test varsayımları karşılandığı için Student’s t-testi (iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi), ikiden fazla grubun olması durumunda parametrik test varsayımları karşılanmadığından Kruskal Wallis testi uygulanmıştır. İki araştırmacı arasında ÇODÖ puanları ve bağlanma davranışları gibi veriler arasındaki ilişki Pearson korelasyon analizi yapılarak değerlendirilmiştir. Bütün istatistiksel testlerde en düşük anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır. Karşılaştırılması uygun olmayan bazı veriler ise yüzdeleri ile sunulmuştur.

BULGULAR

Sosyodemografik ve klinik değişkenler

Her iki grupta yaş ortalaması, cinsiyet ve Standford-Binet zeka bölümü puan ortalamaları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Yaş ortalaması otistik bozukluğu olan çocuklarda 37.9 ± 6.8 ay, gelişim geriliği olan çocuklarda 41.2 ± 8.5 aydır. Araştırma grubu 15 (%78.9) erkek, 4 (%21.1) kız; kontrol grubu 12 (%66.7) erkek, 6 (%33.3) kız çocuktan oluşmaktadır. Standford-Binet zeka bölümü puan ortalamaları otistik bozukluğu olan çocuklarda 70.8 ± 12.5 ; gelişim geriliği olan çocuklarda 74.3 ± 19.2 olarak belirlenmiştir. Standford-Binet Zeka Ölçeği’nin standart bir şekilde uygulanmadığı hasta sayısı otistik bozukluğu olan grupta 5 (%26.3) gelişim geriliği olan grupta 3’dür (%16.6). Araştırma ve kontrol grubundaki çocukların ailenin kaçınıcı çocuğu olduğu da her iki grupta farklılık göstermemektedir. Otistik bozukluğu olan çocukların

11'i (%57.9) ilk çocuk, 5'i (%26.3) ikinci çocuk, 3'ü (%15.8) üçüncü çocuk; gelişim geriliği olan çocukların 7'si (%38.9) ilk çocuk, 6'sı (%33.3) ikinci çocuk, 5'i (%27.8) üçüncü ya da sonraki çocuktur.

Anne ya da babaların yaş ve eğitim düzeyi ortalamaları, annelerin çalışıp çalışmama durumları ve babaların meslekleri açısından iki grup arasında farklılık bulunmamıştır. Annelerin yaş ortalaması otistik bozukluğu olan çocuklarda 30.9 ± 5.9 yıl; gelişim geriliği olan çocuklarda 33.0 ± 5.4 yıl iken, babaların yaş ortalaması otistik bozukluğu olan çocuklarda 36.6 ± 7.6 yıl ve gelişim geriliği olan çocuklarda 38.1 ± 5.8 yıldır. Araştırma ve kontrol grubunda sırasıyla annelerin aldığı eğitim süresi ortalamalarının 10.5 ± 4.2 yıl ve 11.0 ± 3.9 yıl; babaların aldığı eğitim süresi ortalamalarının 12.8 ± 3.1 yıl ve 11.2 ± 3.7 yıl olduğu görülmüştür. Otistik bozukluğu olan çocukların annelerinin 8'i (%42.1), gelişim geriliği olan çocukların annelerinin 7'si (%38.9) çalışmaktadır. Araştırma grubunda babaların 13'ü (%68.4) memur, 4'ü (%21.1) serbest, 2'si (%10.5) işçi; kontrol grubunda babaların 11'i (%61.1) memur, 4'ü (%22.2) işçi ve 3'ü (%16.7) serbest olarak çalışmaktadır.

Aile tarafından ilk belirtinin fark edildiği yaş, hekime ilk başvuru yaşı, fark edilen ilk belirtinin ne olduğu, en az bir sözcüğü anlamlı ve uygun şekilde kullanma olarak değerlendirilen dil gelişimi ve ÇODÖ puanları açısından her iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ve bulgular Tablo 1'de verilmiştir. Bu çalışmada birbirinin sonuçlarına kör olan iki araştırmacı arasında ÇODÖ puanları açısından korelasyonun yalnızca otizm grubu için .973, otizm ve gelişim geriliği grupları birlikte değerlendirildiğinde .986 düzeyinde olduğu görülmüştür. ÇODÖ puan ortalamaları bu değerlendirmeyi yapan iki araştırmacı için de otistik bozukluğu olan çocuklarda gelişim geriliği olan çocuklara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Otistik bozukluğu olan grupta ÇODÖ puanı her iki araştırmacı için 37-60 arasında olan hasta sayısı 13'tür (%68.4). Gelişim geriliği olan grupta ÇODÖ puanı her iki araştırmacı için 37-60 arasında olan hasta bulunmamaktadır.

Bağlanma davranışları

Her iki grupta bağlanma davranışlarına ilişkin veriler Tablo 2'de gösterilmiştir. Bağlanma davranışları açısından anne ve çocuğun birlikte olduğu durumda otistik bozukluğu olan çocuklar ve gelişim geriliği olan çocuklar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Otistik bozukluğu olan çocukların gelişim geriliği olan

çocuklara göre anneleriyle daha fazla uzaktan ilişki, daha az karşılıklı ilişki kurduğu gösterilmiştir. Benzer şekilde anne, çocuk ve yabancıyla birlikte olduğu durumda da bağlanma davranışlarında otistik bozukluğu olan çocuklar ve gelişim geriliği olan çocuklar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmüştür. Otistik bozukluğu olan çocukların gelişim geriliği olan çocuklara göre yabancıya daha fazla kayıtsız kaldığı ya da yabancı ile uzaktan ilişki kurduğu, gelişim geriliği olan çocukların yabancı ile daha fazla karşılıklı ilişki kurduğu gösterilmiştir. Annelerine ve yabancıya yönelik bağlanma davranışları açısından karşılaştırıldıklarında, otistik bozukluğu olan çocukların anneleri ile daha yakın ilişki kurdukları, gelişim geriliği olan çocukların ise annelerine ve yabancıya yönelik bağlanma davranışlarının istatistiksel olarak önemli farklılık göstermediği bulunmuştur (otistik bozukluğu olan çocuklar için $p < 0.01$, $\chi^2 = 23.138$; gelişim geriliği olan çocuklar için $p > 0.05$, $\chi^2 = 1.286$). Anneden ayrılma ve anne ile yeniden biraraya gelme durumlarında ise iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterilememiştir. Her iki grupta da birer çocuk annenin ayrılmasına izin vermediğinden ve anneyi bırakmadığından dolayı anne ile yeniden biraraya gelme durumu değerlendirilememiştir.

Anne-çocuk ya da anne-çocuk-yabancıyla birarada olduğu durumlarda her iki grupta sosyal ilişki davranışlarının ayrı ayrı bulunup bulunmadığına bakıldığında ise yalnızca "birşey verme ya da birşey gösterme" iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (anne-çocuk biraradayken $p < 0.01$, $\chi^2 = 22.954$; anne, çocuk ve yabancı biraradayken $p < 0.01$, $\chi^2 = 7.709$). Anne çocuk biraradayken otistik bozukluğu olan grupta yalnızca bir çocuk (%5.3), gelişim geriliği olan grupta 15 çocuk (%83.3) annesine bir nesne vermiş ya da göstermiştir. Anne, çocuk ve yabancı biraradayken otistik bozukluğu olan grupta yalnızca bir çocuk (%5.3), gelişim geriliği olan grupta 8 çocuk (%44.4) yabancıya bir nesne vermiş ya da göstermiştir.

Bağlanmayı değerlendiren birbirinin sonuçlarına kör iki araştırmacı arasında anne ve çocuğun birarada olduğu durumda .90; anne, çocuk ve yabancıyla birarada olduğu durumda .89; anneden ayrılma durumunda .98 düzeyinde; anne ile yeniden biraraya gelme durumunda ise tam korelasyon olduğu gösterilmiştir.

Annelerin bağlanma davranışlarını değerlendirmeleri

Annelerin bağlanma davranışlarını doğru değerlendirmeleri yalnızca anne ile çocuğun birlikte olduğu du-

rumda her iki grup arasında farklılık göstermiştir ($p \leq 0.05$, $\chi^2=4.014$). Bu durumda gelişim geriliği olan çocukların annelerinin çocuklarındaki bağlanma davranışlarını daha yüksek oranda doğru değerlendirdikleri bulunmuştur (araştırma ve kontrol grubunda sırasıyla %35.3 ve %71.4). Anne ile çocuğun birlikte olduğu durumda otistik bozukluğu olan çocukların anneleri %76.5 oranında çocuklarının kendileri ile karşılıklı ilişki kuracağını tahmin etmiş, ancak çocukların yalnızca %29.4'ü anneleri ile karşılıklı ilişki kurmuştur.

Otistik bozukluğu olan çocuklarda bağlanma davranışları ile ilişkili olabilecek değişkenler

Yalnızca araştırma grubunda bağlanma davranışları ile yaş, Standford-Binet zeka puanı, annenin kendi bağlanma stili, dil gelişimi ve ÇODÖ puanları arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Otistik bozukluğu olan çocukların annelerinin 8'i (%42,1) kendi bağlanma stilini "güvenli" bağlanma, 11'i (%57,9) "güvensiz" bağlanma şeklinde bildirmiştir. Anne-çocuğun birarada olduğu; anne-çocuk-yabancınnın birarada olduğu ve anne ile yeniden biraraya gelme durumlarında yaş, Standford-Binet zeka puanı, annenin kendi bağlanma stili, dil gelişimi ve ÇODÖ puanları ile bağlanma davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki gösterilememiştir. Annelerin her bir bağlanma stiline ilişkin İÖA'dan aldıkları puanlar da bağlanma davranışları ile ilişkili bulunmamıştır. Annelerin kendi bağlanma stilleri ile çocuklarından bekledikleri bağlanma davranışları arasında yalnızca anne çocuk yabancınnın birarada olduğu durumda istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır ($p \leq 0.05$, $\chi^2=9,143$). Bu durumda çocuklarının kayıtsız kalacağını bekleyen annelerin güvenli, kendilerine fiziksel temasta bulunacağını bekleyen annelerin ise güvensiz bağlanma stiline sahip olduğu gösterilmiştir.

Anneden ayrılma durumunda ise yaş, Standford-Binet zeka puanı, annenin kendi bağlanma stili ile bağlanma davranışları arasında ilişki gösterilemezken, dil gelişimi ve ÇODÖ puanları ile bağlanma davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur. Dil gelişimi olan çocukların olmayanlara göre daha az kayıtsız kalma, daha fazla anneyi çağırma ve annenin gitmesine izin vermeme davranışı gösterdiği görülmüştür. Benzer şekilde, anneden ayrılma sırasında "kayıtsız kalanlarda" ve anne ile "uzaktan ilişki kuranlarda" ÇODÖ puanları annenin "peşinden gidenler" ve "onu çağırma ya da gitmesine izin vermeyenlerden" istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir. Otistik bozukluğu olan çocuklarda bağlanma davranışları ile ilişkili olabilecek değişkenlere yönelik analiz sonuçları Tablo 3'de aktarılmıştır.

TARTIŞMA

Bu çalışmada, otistik bozukluğu olan çocukların, gelişim geriliği olan çocuklara benzer şekilde annelerine bağlanma davranışları gösterdikleri ancak gelişim geriliği olan çocuklara göre anneleriyle daha fazla uzaktan ilişki, daha az karşılıklı ilişki kurduğu bulunmuştur. Annelerine ve yabancıya yönelik davranışları açısından karşılaştırıldıklarında ise, otistik bozukluk tanısı konan çocukların gelişim geriliği olan çocuklardan farklı olarak anneleri ile yabancıya göre daha yakın ilişki kurdukları saptanmıştır. Bu gözlemin otistik bozukluğu olan çocukların ilişki kurma alanındaki farklılıkları ile bağlantılı olma olasılığının yanı sıra; gelişim geriliği olan çocukların yabancıya karşı beklenen davranışı göstermemesi ile de ilişkili olabileceği düşünülmüştür. Normal gelişim gösteren çocuklarda YDT sırasında yabancılarla uzak durma eğilimi olduğu bilinmesine karşın bu çalışmada gelişim geriliği grubunda yabancıyı ilk kez görmelerine karşın bu durum gözlenmemiştir. Gelişim geriliği olan çocukların genel olarak yabancıya daha yakın durmasının, bilişsel gelişimlerinin yabancıyı tehdit olarak algılamakta yeterli olmayışı, anneleri ile kurdukları güvenli bağlanma sonucunda yabancıya daha güvenli yaklaşımları ya da kültürel etkenlerle ilişkili olabileceği düşünülmüştür. Ülkemizde normal gelişim gösteren çocuklarda bağlanmanın değerlendirildiği bir çalışmada çocukların bağlanma davranışları gösterdikleri ancak, takvim yaşları ile birlikte değerlendirildiklerinde beklenen yabancı durum tepkisi göstermedikleri, bu durumun anne bebek ilişkisinin dışında bebek ile doğrudan iletişime giren kişilerin sayısı arttıkça yabancı kaygısının azalmasıyla ilişkili olabileceği belirtilmiştir (Atasoy 1997).

Annelerinden ayrılma sırasında ve anneleri ile yeniden biraraya gelme durumunda otistik bozukluğu olan çocukların kontrol grubuna benzer bağlanma davranışları göstermeleri daha önceki çalışmaların verileri ile uyumludur (Dissanayake ve Crossley 1996, 1997, Naber ve ark. 2007a, Rogers ve ark. 1991, 1993, Shapiro ve ark. 1987). Otistik bozukluğu olan çocukların annelerine karşı yabancıya olduğundan daha fazla sosyal davranış gösterdikleri ve annelerinden ayrıldıktan sonra yeniden biraraya gelme durumunda kontrol gruplarına benzer şekilde yakınlık arama davranışı sergiledikleri bildirilmektedir (Buitelaar 1995). Yine de otistik bozukluğu olan çocuklarda bağlanmanın araştırıldığı çalışmaların sonuçlarını değerlendiren bir meta-analizde, bu çocuklarda otistik bozukluğu olmayanlara göre güvenli bağlanmanın daha az olduğu, otizmin bağlanmanın güvenliği üzerinde orta dereceli bir etkisinin olduğu gösterilmiştir (Rutgers ve ark. 2004).

Bu çalışmada anneye ya da yabancıya bir nesne verme ya da bir nesneyi gösterme şeklindeki ortak dikkat davranışının otistik bozukluk ve gelişim geriliği grubunda farklılık gösterdiği bulunmuştur. Otizmde ortak dikkat ile dil gelişimi, sosyal ilişkilendirme, hayali oyun oynama becerisi ve otistik belirtilerin şiddeti arasında ilişki gösterilmişse de (Charman 1997, Delincolas ve Young 2007, Naber ve ark. 2007b), ortak dikkat ile bağlanma arasında ilişki gösterilememiştir (Naber ve ark. 2007b). Otizmde başkalarının davranış ve içsel durumlarını anlamaya yönelik bozukluğun, diğer kişilerle duygusal yakınlık geliştirememeye neden olarak kendilik ve anne babaya ilişkin içsel çalışma modeli (internal working model) gelişimini aksattığı vurgulanmaktadır (Baron-Cohen 1989). Otizmde nesneleri bir başkasına verme, gösterme, ilgi alanına getirme gibi sosyal yaşamın en temel gerekliliği olan ortak dikkat davranışlarının yapılamamasının başkalarının duygu ifadelerini ve içsel durumlarını anlamayı geciktirerek bağlanmayı da etkilemesi beklenebilir. Bu nedenlerle otizmde ortak dikkat ve bağlanma arasındaki ilişkiyi araştıran daha fazla sayıda araştırmaya gereksinim bulunmaktadır. Otizm ve gelişim geriliği grupları arasında, YDT’de anne-çocuk ya da anne-çocuk-yabancı birarada olduğu durumlarda bağlanma davranışları açısından ortak dikkat davranışı dışında istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmesi de, otistik bozukluğu olan çocukların gelişim geriliği olan çocuklara göre hem anneleri hem de yabancı ile farklı ilişki kurduğu gözlemlenmiştir. Bu çocukların anneleri ile oyun oynama, karşılıklılığı olan ilişki kurma, annelerinden yardım isteme gibi davranışlardan çok annelerine uzaktan kısa süreli bakma davranışları gösterdikleri, bazen annelerinin yakınlarında durmaya çalıştıkları, ancak annelerine yaklaşıırken de nadiren yüz yüze ilişki kurdukları, genellikle annelerinin yanına arka arka gittikleri, anneleri ile zaman zaman fiziksel temas kurabildikleri, yabancı içeri girdiğinde annelerine daha fazla yaklaştıkları, yabancı ile neredeyse hiç ilişki kurmadıkları, gelişim geriliği grubundaki çoğu çocuğun oyuncaklarla hayali oyun oynamasına karşın otistik bozukluğu olan çocukların hiçbirinin hayali oyun oynamadığı gözlemlenmiştir.

Bu çalışmada otistik bozukluk grubunda yaş ve zeka puanı ile bağlanma davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki gösterilememiştir. Rogers ve arkadaşları (1991, 1993) otizmde güvenli bağlanmanın bilişsel gelişim ile ilişkisini vurgulayarak, gelişim düzeyinin bağlanma güvenliğinin en güçlü yordayıcısı olduğunu, otizmin bağlanmaya engel olmamakla birlikte gelişimsel gecikmeye bağlı olarak bağlanma davranışlarını değiştirip geciktirebileceğini belirtmişlerdir. Ancak bugüne kadar

otizmde bağlanmayı araştıran çalışmaların çoğu dört yaşın üzerindeki çocuklarda yapılmıştır. Son yıllarda, bağlanma güvenliğinin otistik bozukluğu olan daha küçük yaştaki çocuklarda diğer klinik kontrol gruplarına oranla daha az olduğunu bulgulayan çalışmaların (Rutgers ve ark. 2007, van Ijzendoorn ve ark. 2007) yanında farklılık olmadığını gösteren de bir çalışma (Naber ve ark. 2007a) bulunmaktadır. Otizmde bağlanma araştırmalarını değerlendiren bir meta-analiz çalışmasında yalnızca zeka geriliği ile birlikte otizmi olan çocuklarda bağlanmanın daha az güvenli olduğu belirtilmektedir (Rutgers ve ark. 2004). Diğer araştırmalarda otizmde güvenli bağlanma ile bilişsel gelişim arasında ilişki bulunamazken (Rogers ve Dilalla 1990, Shapiro ve ark. 1987, Sigman ve Mundy 1989, Sigman ve Ungerer 1984), bir araştırmada yüksek düzeyde işlevsellik gösteren otistiklerin zeka geriliği olan otistiklere, yalnız zeka geriliği olanlara, dil bozukluğu olanlara ve normal kontrol grubuna göre daha düşük düzeyde güvenli bağlanma gösterdikleri bildirilmiştir (Rutgers ve ark. 2007). Ayrıca gelişim geriliği olan çocuklarda bilişsel gelişimin yanında anne baba duyarlılığının da bağlanma güvenliğini yordadığı gösterilmiştir (Atkinson ve ark. 1999, Moran ve ark. 1992). Otizmde yaşın ve bilişsel gelişimin bağlanma ile ilişkisini daha iyi anlayabilmek için farklı bilişsel gelişim düzeyinde ve yaş gruplarındaki çocukların bağlanmalarının karşılaştırılması ve bağlanmanın zaman içerisinde gelişimini inceleyen araştırmalar yapılması gerekmektedir.

Otistik bozukluğu olan çocuklarda bağlanma davranışları annenin kendi bağlanma stili ile ilişki göstermezken, otizmin şiddeti ve dil gelişimi ile anlamlı ilişki göstermektedir. Bugüne kadar otizmde bağlanmayı araştıran çalışmalarda annelerin kendi bağlanma stili ve çocuklarına olan bağlanmaları değerlendirilmemiştir. Bir çalışmada otizm spektrum bozukluğu olan çocukların anne babalarının kontrol grubunun anne babalarına benzer şekilde çocuklarına duyarlı olduğu ancak çocukların katılımının daha kısıtlı olduğu, anne babaların duyarlılığının yalnızca otizm spektrum bozukluğu olmayan çocuklarda bağlanma güvenliğini yordadığı, otizm grubunda bağlanma güvenliğinin sosyal alandaki belirtilerin şiddeti ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (van Ijzendoorn ve ark. 2007). Benzer şekilde iki yaşında otizmi olan çocuklarda bağlanmanın değerlendirildiği bir çalışmada otizmin şiddeti arttıkça güvenli bağlanmanın azaldığı gösterilmiştir (Naber ve ark. 2007a). Otizmde bağlanma çalışmalarının sonuçlarını değerlendiren meta-analiz çalışmasında da otizmin şiddetinin arttıkça bağlanma üzerine olan etkisinin arttığı bildirilmektedir (Rutgers ve ark. 2004). Bu çalışma bulgusuna benzer şekilde otis-

tik bozukluğu olan çocuklarda güvenli bağlanma ile dil gelişimi arasında da ilişki bulunmaktadır (Dissanayake ve Crossley 1997, Rogers ve Dilalla 1990, Rogers ve ark. 1991, 1993). Bağlanma güvenliği ve zihinleştiren dil kullanımı (mentalizing language use) çalışmalarında annelerinden ayrılma sonrasında yeniden buluşma aşamasında güvenli bağlanması olan çocukların anneleriyle bilişsel ve duygusal sözcüklere yer veren konuşmalar yaptığı, güvensiz ve dezorganize bağlanması olanların ise içsel durumlarına ilişkin sözcük kullanımında sınırlılıklar olduğu ve akıcı konuşma yapamadıkları bildirilmiştir (Etzion-Carasso ve Oppenheim 2000, Lemche ve ark. 2004). Ayrıca hem normal gelişim gösteren (Brooks ve Meltzoff 2005, 2008) hem de otistik bozukluğu olan bebeklerde (Delincolas ve Young 2007, Toth ve ark. 2006) bir erişkinin bakışını izleme, işaret etme, taklit etme gibi bağlanma ve sosyal iletişim açısından önemli olan davranışların dil gelişimi ile ilişkili olduğu gösterilmiştir. Tüm bu veriler otizmde, annelerin çocuklarına karşı duyarlılığı ve kendi bağlanma stillerinin etkisi ile karşılaştırıldığında, sosyal ve iletişim alanındaki belirtilerin şiddetinin bağlanma üzerine daha fazla belirleyici olabileceğini ya da bağlanma güvenliğinden etkilenebileceğini düşündürmektedir. Ancak bu çalışmada annelerin kendi bağlanma stillerini değerlendirdiğimiz İÖA yakın ilişkilerde, romantik ilişkilerde, erişkin ve akran ilişkilerinde bağlanma yönelimini değerlendirdiğinden annelerin çocuklarıyla olan bağlanmalarını özgül ölçeklerle ele alamamış olmamızın yarattığı kısıtlılık göz önünde bulundurulmalıdır. Daha aydınlatıcı sonuçlara ulaşabilmek için otistik bozukluğu bulunan çocukların annelerinin özgül olarak bu çocuklarla kurdukları bağlanma stilini değerlendiren ölçeklerin kullanıldığı daha büyük örneklem grubu ile yapılan çalışmalara gereksinim duyulmaktadır.

Otistik bozukluğu olan çocukların annelerinin çocuklarındaki bağlanma davranışlarını, anne çocuk biraradayken olan bağlanma davranışları dışında gelişme geriliği olan çocukların annelerine benzer şekilde doğru değerlendirdiği bulunmuştur. Otistik bozukluğu olan çocukların anneleri, çocuklarının, kendileri ile serbest oyun ortamında daha fazla karşılıklı ilişki kuracakları beklentisi göstermişler, anne çocuk ve yabancıların bir arada olduğu durumda kendi bağlanma stili güvenli olan anneler çocuklarının kayıtsız kalacağını, güvensiz olanlar ise fiziksel temasta bulunacağını bildirmişlerdir. Bu bulgular otistik bozukluğu olan çocukların annelerinin çocuklarındaki bağlanma davranışlarını gördüğünü ve çocuklarının kısıtlılıklarına karşın kendileri ile kurdukları ilişkiye yönelik olarak umutlu olduklarını düşündürmektedir. Araştırma grubundaki annelerin çocuk-

larının kendileri ile karşılıklı ilişki kuracağı yönündeki beklentilerinde yanılıya düştükleri, bu annelerin bir kısmının kendi bağlanma stilini güvensiz olarak bildirdiği, güvensiz bağlanma stiline sahip olan annelerin daha fazla fiziksel temas beklediği düşünüldüğünde otistik bozukluk tanısı konan çocukların bazılarının gerçekte tepkisel bağlanma bozukluğu olabileceği akla gelebilir. Tepkisel bağlanma bozukluğu olan hastaların yanlış olarak yaygın gelişimsel bozukluk tanısı alabileceği, her ikisini ayırt etmede çocuğun aldığı bakımın ve tedaviye yanıtın önemli olduğu vurgulanmaktadır (Mukaddes ve ark. 2000, Richters ve Volkmar 1994). Bu çalışmada otistik bozukluk tanısı detaylı klinik değerlendirme ile konulmuş olup hastaların hiçbirinde tepkisel bağlanma bozukluğunu düşündürecek şekilde çocuğun temel duygusal ya da fiziksel gereksinimlerinin karşılanmaması ya da kalıcı bağlanmayı önleyecek şekilde bakımverenin sık sık değişmesi öyküsü bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın çeşitli güçlü yanları ve kısıtlılıkları bulunmaktadır. Ülkemizde otistik bozukluğu olan çocuklarda bağlanmayı değerlendiren ilk çalışmadır. Hem otistik bozukluğu olan hem de gelişim geriliği olan çocuklar detaylı olarak değerlendirilmiş, otistik belirtilerin varlığı ve bağlanma davranışları iki ayrı araştırmacı tarafından birbirleriyle yüksek düzeyde uyumlu olacak şekilde belirlenmiştir. Otizmde bağlanmayı araştırarak olan daha sonraki çalışmalarda YDT'ye yönelik eğitim alan araştırmacılar bağlanma stillerini değerlendirebilir. Araştırma ve kontrol gruplarında örneklemin küçük olması çalışma bulgularının genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Çalışmada çocukların yalnızca anneleri ile olan bağlanmaları değerlendirilmiş, babaları ile olan bağlanmaları ele alınamamıştır. Çocukların bağlanma nesneleri babaları da olabileceğinden daha sonra yapılacak çalışmalarda babaların da değerlendirilmesi uygun olacaktır. Gelişim geriliği olan çocukların büyük çoğunluğunda motor gelişim geriliğinin bulunması bu çocukların özerklik geliştirme süreçlerini aksatarak anne çocuk ilişkisini olumsuz etkilemiş ve anneden ayrılma ve anne ile yeniden biraraya gelme durumlarındaki bağlanma davranışları açısından her iki grubun ayrışmasını engellemiş olabilir. YDT'de beklediğimiz bağlanma davranışlarının değerlendirme öncesinde annelere anlatılmış ve onların beklentilerinin sorulmuş olması annelerin çocuklarına olan davranışlarını değiştirerek çocukların bağlanma davranışlarını etkilemiş olabilir. Ayrıca bağlanma ile bilişsel gelişim ve otizmin şiddeti arasındaki ilişkinin, bilişsel gelişim düzeyinin ve otizmin şiddetinin farklılık gösterdiği daha büyük örneklem gruplarında değerlendirilmesi daha aydınlatıcı sonuçlar verecektir. Bağlanma

davranışlarının birbirinden farklı ortamlarda birden fazla kez gözlemlenmesi bu davranışların tutarlılığının daha iyi değerlendirilmesini sağlayacaktır.

Bu çalışmada otistik bozukluğu olan çocukların otistik bozukluğu olmayan ve gelişim geriliği olan çocuklara benzer şekilde bağlanma davranışları gösterdiği, bağlanma davranışlarını yabancından çok annelerine yönlendirdikleri, iki grup arasında en belirgin farklılığı otistik bozukluğu olan çocuklarda ortak dikkat davranışlarının çok daha az olmasının yarattığı bulunmuştur. Otistik bozukluğu olan çocuklarda bağlanma davranışlarının otizmin şiddeti ve dil gelişimi ile ilişkili bulunması,

otizm tanısının erken dönemde konmasının ve tedavinin bu dönemde başlamasının otistik belirtilerin azalmasına, güvenli bağlanmaya ve güvenli bağlanma ile ilişkili olarak dil gelişimine katkıda bulunabileceğini düşündürmektedir. Otizmin erken döneminde anne babaların bu çocuklardaki zorluklarla daha kolay baş edebildikleri de gösterilmiştir (Rutgers ve ark. 2007). Otizmde karşılıklı ilişki kurma becerilerinde bozukluk olmasından dolayı, anne babaların çocuklarındaki bağlanma gereksinimini ve bağlanma davranışlarını hastalığın bu erken döneminde doğru bir şekilde yorumlaması ve karşılaması, bu çocukların güvenli bağlanma ilişkileri kurmalarını arttırarak sosyal gelişimlerine katkıda bulunabilir.

KAYNAKLAR

Ainsworth MDS, Blehar MC, Waters E ve ark. (1978) Patterns of attachment: a psychological study of the strange situation. Hillsdale, NJ. Lawrence Erlbaum.

Amerikan Psikiyatri Birliği (1994) Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı, dördüncü baskı (DSM-IV) (Çev. ed.: E. Köroğlu) Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 1995.

Anastasi A (1982) Psychological Testing, 5. baskı, New York, Macmillan Publishing Co.

Atasoy Z (1997) Altı ve oniki aylık bebeklerde bağlanma. Türk Psikiyatri Dergisi, 8:266-279.

Atkinson L, Chisholm VC, Scott B ve ark. (1999) Atypical attachment in infancy and early childhood among children at developmental risk. III. Maternal sensitivity, child functional level, and attachment in Down syndrome. Monogr Soc Res Child Dev, 64:45-66.

Baron-Cohen S (1989) Are autistic children "Behaviorists"? An examination of their mental-physical and appearance-reality distinctions. J Autism Dev Dis, 19:579-600.

Boris NW, Zeanah CH, Larrieu JA ve ark. (1998) Attachment disorders in infancy and early childhood: a preliminary investigation of diagnostic criteria. Am J Psychiatry, 155:295-7.

Boris NW, Hinshaw-Fuselier SS, Symke AT ve ark. (2004) Comparing criteria for attachment disorders: establishing reliability and validity in high-risk samples. J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 43:568-77.

Bowlby J (1969) Attachment and Loss, 1. cilt, Attachment. Newyork Basic Books.

Bowlby J (1979) The Making and Breaking of Affectional Bonds. Tavistock London.

Bowlby J (1986) The nature of the child's tie to his mother. Essential Papers On Object Relations, 1. baskı, Buckley P (Ed.) New York University Press, s:153-199.

Bowlby J (1988) A Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory. Routledge, London.

Brooks R, Meltzoff AN (2005) The development of gaze following and its relation to language. Dev Sci, 8:535-43.

Brooks R, Meltzoff AN (2008) Infant gaze following and pointing predict accelerated vocabulary growth through two years of age: a longitudinal, growth curve modeling study. J Child Lang, 35:207-20.

Buitelaar J (1995) Attachment and social withdrawal in autism. Hypotheses and findings. Behaviour, 132:319-350.

Charman T (1997) The relationship between joint attention and pretend play in autism. Dev Psychopathol, 9:1-16.

Delincolas EK, Young RL (2007) Joint attention, language, social

relating, and stereotypical behaviours in children with autistic disorder. Autism, 11:425-36.

Dissanayake C, Crossley SA (1996) Proximity and sociable behaviours in autism: evidence for attachment. J Child Psychol Psychiatry, 37:149-56.

Dissanayake C, Crossley SA (1997) Autistic children's responses to separation and reunion with their mothers. J Autism Dev Disord, 27:295-312.

Eiden RD, Teti DM, Corns KM ve ark. (1995) Maternal working models of attachment, marital adjustment, and the parent-child relationship. Child Dev, 66:1504-18.

Etzion-Carasso A, Oppenheim D (2000) Open mother-pre-schooler communication: relations with early secure attachment. Attach Hum Dev, 2:347-70.

Griffin D, Bartholomew K (1994) The metaphysics of measurement: the case of adult attachment. Attachment process in adulthood: advances in personal relationships içinde. K Bartholomew, D Perlman (eds.) Jessica Kingsley Publishers, London, Cilt: 5, s:17-52.

Griffith EM, Pennington BF, Wehner EA ve ark. (1999) Executive functions in young children with autism. Child Dev, 70:817-32.

Kanner L (1943) Autistic disturbances of affective contact. Nerv Child, 2:217-250.

Lemche E, Klann-Delius G, Koch R ve ark. (2004) Mentalizing language development in a longitudinal attachment sample: implications for alexithymia. Psychother Psychosom, 73:366-74.

McArthur D, Adamson LB (1996) Joint attention in preverbal children: autism and developmental language disorder. J Autism Dev Disord, 26:481-96.

Moran G, Pederson DR, Pettit P ve ark. (1992) Maternal sensitivity and infant-mother attachment in a developmentally delayed sample. Infant Behav Dev, 15:427-442.

Mukaddes NM, Bilge S, Alyanak B ve ark. (2000) Clinical characteristics and treatment responses in cases diagnosed as reactive attachment disorder. Child Psychiatry Hum Dev, 30:273-87.

Naber FB, Swinkels SH, Buitelaar JK ve ark. (2007a) Attachment in toddlers with autism and other developmental disorders. J Autism Dev Disord, 37:1123-38.

Naber FB, Swinkels SH, Buitelaar JK ve ark. (2007b) Joint attention and attachment in toddlers with autism. J Abnorm Child Psychol, 35:899-911.

Naber F, Bakermans-Kranenburg MJ, van Ijzendoorn MH ve ark. (2008) Joint attention development in toddlers with autism. Eur Child Adolesc Psychiatry, 17:143-52.

Pederson DR, Gleason KE, Moran G ve ark. (1998) Maternal attachment representations, maternal sensitivity, and the infant-mother attachment relationship. Dev Psychol, 34:925-33.

Pehlivanurk B (2004) Otistik bozukluğu olan çocuklarda bağlanma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 15:56-63.

Perry A, Condillac RA, Freeman NL ve ark. (2005) Multi-site study of the Childhood Autism Rating Scale (CARS) in five clinical groups of young children. *J Autism Dev Disord*, 35:625-34.

Richters MM, Volkmar FR (1994) Reactive attachment disorder of infancy or early childhood. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 33:328-32.

Rogers SJ, Dilalla DL (1990) Age of symptom onset in young children with pervasive developmental disorders. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 29:863-72.

Rogers SJ, Ozonoff S, Maslin-Cole C ve ark. (1991) A comparative study of attachment behavior in young children with autism or other psychiatric disorders. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 30:483-8.

Rogers SJ, Ozonoff S, Maslin-Cole C ve ark. (1993) Developmental aspects of attachment behavior in young children with pervasive developmental disorders. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 32:1274-82.

Rutgers AH, Bakermans-Kranenburg MJ, van Ijzendoorn MH ve ark. (2004) Autism and attachment: a meta-analytic review. *J Child Psychol Psychiatry*, 45:1123-34.

Rutgers AH, van Ijzendoorn MH, Bakermans-Kranenburg MJ ve ark. (2007) Autism, attachment and parenting: a comparison of children with autism spectrum disorder, mental retardation, language disorder, and non-clinical children. *J Abnorm Child Psychol*, 35:859-70.

Schopler E, Reichler R, DeVellis R ve ark. (1980) Toward objective classification of childhood autism: Childhood Autism Rating Scale (CARS). *J Autism Dev Disord*, 10:91-103.

Shapiro T, Sherman M, Calamari G ve ark. (1987) Attachment in autism and other developmental disorders. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 26:480-4.

Sigman M, Ungerer JA (1984) Attachment behaviors in autistic children. *J Autism Dev Disord*, 14:231-44.

Sigman M, Mundy P, Sherman T ve ark. (1986) Social interactions of autistic, mentally retarded and normal children and their caregivers. *J Child Psychol Psychiatry*, 27:647-55.

Sigman M, Mundy P (1989) Social attachments in autistic children. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 28:74-81.

Smyke AT, Dumitrescu A, Zeanah CH ve ark. (2002) Attachment disturbances in young children. I: The continuum of caretaking casualty. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 41:972-82.

Sucuoglu B, Öktem F, Akkök F ve ark. (1996) Otistik çocukların değerlendirilmesinde kullanılan ölçeklere ilişkin bir çalışma. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, 4:116-121.

Sümer N, Güngör D (1999) Yetişkin bağlanma stilleri ölçeklerinin Türk örneklemini üzerinde psikometrik değerlendirmesi ve kültürlerarası bir karşılaştırma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14:71-106.

Tachimori H, Osada H, Kurita H ve ark. (2003) Childhood autism rating scale-Tokyo version for screening pervasive developmental disorders. *Psychiatry Clin Neurosci*, 57:113-8.

Terman LM, Merrill LA (1960) Stanford Binet Intelligence Scale: Manual for the Third Revision, Form L-M., Houghton Mifflin, Boston.

Toth K, Munson J, Meltzoff AN ve ark. (2006) Early predictors of communication development in young children with autism spectrum disorder: joint attention, imitation, and toy play. *J Autism Dev Disord*, 36:993-1005.

van Ijzendoorn MH, Rutgers AH, Bakermans-Kranenburg MJ ve ark. (2007) Parental sensitivity and attachment in children with autism spectrum disorder: comparison with children with mental retardation, with language delays, and with typical development. *Child Dev*, 78:597-608.

Willemsen-Swinkels SH, Bakermans-Kranenburg MJ, Buitelaar JK ve ark. (2000) Insecure and disorganised attachment in children with a pervasive developmental disorder: relationship with social interaction and heart rate. *J Child Psychol Psychiatry*, 41:759-67.